

תורתם החינוכית של האבות מתוך עיון בפרושו של ה"שם משמאל"

ר' משה כפיר

ראשי פרקים:

- א. הקדמה
- ב. אברהם ושרה ע"ה
 1. בשורת הולדת יצחק
 2. עניין חורבן סדום
 3. עיון בהתנהגות לוט
 4. גרוש ישמעאל והגר
 5. ברית אברהם ואבימלך
 6. העקדה
 7. הזריזות מתוך שמחה
 8. התמימות
 9. גילוי הרצון
 10. החזרה בתשובה
 11. שעבוד מדת החסד
 12. סכום
- ג. יצחק ורבקה ע"ה
 1. תכונות יצחק
 2. בית רבקה
 3. תכונות רבקה
 4. תכונות יצחק ותכונות רבקה
- ד. יעקב ועשו
 1. תכונות עשו ובהשוואה ליעקב
 2. תכונות יעקב מבית יצחק ורבקה
 3. יעקב אבינו
 4. יעקב ויוסף
 5. יוסף ואחיו
- ה. סכום המאמר

א. הקדמה

הכינוי "אבות האומה", המזהה את אברהם יצחק ויעקב ע"ה כאבות האומה הישראלית, מחייב לימוד ועיון. משמעות הכינוי הוא שאנו בני בניהם של אבות אלו יונקים ממעשיהם, מהתנהגותם ומתורתם בבחינת - "מעשה אבות סימן לבנים". מתוך כך הרי שמעשיהם מחייבים אותנו לא רק כחקינים העושים ללא הבנה, אלא כתלמידיהם המובהקים הלומדים שוב ושוב כדי לפתור את תעלומת סוד ההנהגה לעומקה מתוך הבנה שבדרך זו אנו מגביהים עצמנו לרום המחשבה אלוקית שהדריכה את אבותינו והביאה אותם לכלל דרכם המגובשת.

בדרך עיון זו נראים לכאורה סיבוכים ותעלומות התנגשויות וסתירות הדורשים פיתרון והתרה. כך נידרש להבין את התנהגות אברהם המקרב רחוקים אך מבקש להתרחק מלוט. שרה המגיירת את הנשים אך מגרשת את הגר. רחמנותו של אברהם על אנשי סדום ועם זאת הליכתו ההחלטית לשחוט את בנו.

כך נידרש להסביר את התנהגות יצחק כלפי שני בניו עשיו הרשע, העומד לקבל ברכה, מול יעקב הצדיק - התם - הנדחה מכל ברכה.

גם את התנהגות יעקב עלינו להסביר, העדפת יוסף אף במחיר ריב אחים עשית כותונת מלכות לאח הצעיר מול עיניהם הכלות של האחים הבוגרים. במאמר זה לא ייעשה עיון רציף על כל פרשיות ספר בראשית מפרשת 'לך לך' ועד ויחי.

אלא עיון בפרשיות יחודיות המדגימות ומוכיחות את אופן התנהגותם של האבות ופותרות צוהר להבנת המידות בהם חונך העם היהודי לדורותיו עפ' היסודות שחתמו בבשרו - שלשת האבות.

אברהם אבינו יבחן עפ' המאורעות המסופרים בפרשת וירא.

יצחק אבינו יבחן עפ' פרשת הברכות הנלמדת בפרשת תולדות.

יעקב אבינו יבחן עפ' יחסו לאמהות - לאה ורחל בפרשת ויצא ובפרשת החלומות ומכירת יוסף בפרשת וישב.

כל הציטוטים המיוחסים לשם - משמואל וציון העמודים נלקחו מתוך מהדורה רביעית בהוצאת - "קרן הצדקה של משפחת פרשן" - ירושלים - תשל"ד.

בסיכום המאמר ננסה לשרטט את דמותו של היהודי האידיאלי המשלב בתוכו את התכונות שירש מאבותיו וממזג את כל הכוחות שיוצקו לתוכו כך שכל מעשיו ומחשבותיו יהיו לשם שמים כפי שטבעו אבותיו בו.

מתוך נסיון זה נבין שהכוחות שפעלו על יצרתו של הולד לא תמיד היו משלימים זה את זה ומכסים אחד על חסרון זולתו, להיפך - יש ועל האדם פעלו כוחות הפוכים ומתנגשים בבחינת - 'שמאל דוחה וימין מקרבת' אך מיזוגם במינון נכון ואמיתי יוצר אדם תם וישר ירא אלוקים וסר מרע. ראשי התיבות שמ"ש ענינו -"שם משמואל".

ב. אברהם ושרה ע"ה

1. בשורת הולדת יצחק

נקדים ונאמר שאברהם ושרה נושאים בתוכם 2 מידות שונות ואף הפוכות. מידת החסד היא מידתו של אברהם ומידת הגבורה שהיא מידתה של שרה. החסד ענינו נתינה ללא גבול, עשית הטוב, מציאת הזכות בכל אדם ודבר, אהבת כל אדם באשר הוא אף חוטא ורשע וכניסה לפניו משורת הדין. גבורה ענינה מלחמה ברוע וסילוקו, חיפוש הדין והאמת ללא פשרות ופניות. יצחק נולד מהמיזוג של חסד ודין אך לא באופן הפשוט חסד של אברהם ודין של שרה אלא באופן שהחסד יבוא דווקא מהצד של שרה והדין מאברהם כך שכל אחד מהם המחזיק במידתו ימזג בתוכה את מידת זולתו ואז ומתוך כך יולד יצחק. כדי שמזוג מורכב כזה יתרחש, מסביר השמ"ש (קצ), באה בשורת הבן לאברהם כאשר מצוי היה בעומק מידת הדין היה זה בקיום מצוות המילה. שרה התבשרה על לידת בנה בהיותה עוסקת בקיום מצוות הכנסת אורחים. מצוות מילה מציינת את הדין שכן עניינה הסרת העורלה (עמ' קכז) ובהשאלה מסמלת העורלה את האטימות והעקשנות "ומלתם את עורלת לבבכם" (דברים י, טז). "המולו לבבכם והסירו עורלת לבבכם" (ירמיהו ד, ד).

כשאדם מל עצמו הרי הוא מקיים מצוות וביערת הרע מקרבך והרי הוא דוחה את חלק הרע. מעשה זה הוא היפוך מידת אברהם שלא היה דוחה את הרע אלא מקרבו ומתקנו. קיום מצוות מילה ע"י אברהם מהווה נסיון עצום כי אדם שהיה מוכן להפיל עצמו לכיבשן האש לא יתפאל מלחבול עצמו באבר אחד אלא הנסיון היה בזה שמתוך אהבת ה' שבו היה מוכן לכופף את מידותיו ולפעול כנגדם ומתוך כך זכה לקנות שלמות על שעבד את ה' במידת החסד שבו אך גם במידת הדין. (עמ' קפט).

הכנסת האורחים, לעומת זאת, נובעת מתוך מידת החסד - והיא הנתינה לכל אדם באשר הוא בהיותו נצרך לדבר. מכאן שאברהם איש החסד היה עסוק במצווה

שעניינה דין ושרה שעניינה דין עסוקה היתה במצווה הקשורה לחסד ולעת הזאת הגיע בשורת לידת יצחק. כדי לחזק זאת ממשוך השמ"ש ואומר (עמ' קצא) ששרה נצתוותה להכין את הלחם ("מהרי שלש שאים קמח סולת לוי ועשי עוגות...") ואברהם עצמו רץ אל הבקר להכין את הבשר. נולד מכך שכל אחד מהם היה תרוד במאכל **שלא** התאים לאופיו שהרי הלחם הוא החסד והבשר הוא הדין עליהם נאמר: (שמות טז, ח) "...בתת ה' לכם בערב בשר לאכול ולחם בבוקר לשבוע..." הבשר ניתן בערב, ורק לאכילה ואילו הלחם ניתן בבוקר ולא רק לאכילה אלא גם בשבוע כהבדל שבין דין לחסד.

אברהם איש החסד הביא מאכל המציין דין ושרה שעניינה דין הביאה מאכל המציין חסד ומתוך כך התבשרו של הולדת בנם יצחק המווגח חסד ודין. בדומה לרעיון זה אומר השמ"ש (עמ' קצד, קצז, קנח) הגם שאברהם היה איש החסד הרי היתה בו גם המידה ההפוכה והיא היראה והפחד שכתוב בו: "הנה עיני ה' אל יראיו...ועוד כתוב: "עתה ידעתי ירא אלוקים אתה..."

יצחק הנולד מאברהם אחז אף הוא בשתי המידות הנ"ל שהרי מידתו של יצחק היתה פחד ויראה אך עם זאת היה מלא חסד שהרי שמו מעיד עליו שהוא צחוק ושמחה ולא מצאנו אותו גוער בנשיו המקטירות בביתו לע"ז וגם בדברו עם אבימלך מלך גרר שהציק לו שוב ושוב ללא צדק לא מצאנו לשון תוכחה אלא לשון אמירה שהיא לשון רכה ועדינה ודווקא אצל אברהם מצאנו לשון תוכחה: "והוכיח אברהם את אבימלך על אודות באר המים..." (בראשית כא, כה).

בעזרת מידת החסד הטבועה בנשמת אברהם אומר השמ"ש (עמ' קצה) הצליח בייעודו לקרב את כל באי עולם קרובים ורחוקים להידבק אליו באהבה. אף רשע שבלבו רק ניצוץ חבוי וחלש של טוב, כשהיה שרוי במחיצתו של אברהם היה מתעורר מן הטוב השופע ממידת החסד של אברהם וניצוץ הטוב שבו היה שב ונעור, עולה ומתלקח עד שהיה נוטל עצה מליבו ועוזב את דרך הרשע ושב לחסות בצל השכינה.

ויש לבאר מדוע אברהם שהוא כל כולו מידת החסד אמר למלאכים/האורחים הנכנסים לאוהלו - "יוקח נא מעט מים ורחצו רגליהם..."

ומסביר השמ"ש (עמ' קסז) שהאורחים נראו לאברהם כנוכריים עובדי אצטגנות על כן היה מקום להשפיע עליהם את מידת החסד - קמעה קמעה ובלשון השמ"ש: "אך באשר חשב שעדיין היו נוכריים מעם קשי קדל היה צריך לדקדק בהשפעת אהבה וחסד ללבם שתהיה במידה ובמשקל ובצמצום גדול כדי

שלא יוסיף כמלא נימא שלא ישתרבבו מזה אהבות חיצוניות... שהיה יודע
לכוון במידת השפעת האהבה..."

למדנו מכל זה שלמרות שהגדרת ה"חסד" היא השפעת אהבה ונתינה ללא גבול
הרי שיש לעשות זאת מתוך שיקול והבנת המטרה. בהמשך דבריו מפרט השמ"ש את
רעיון החסד הניתן במידה ובמסורה ומסביר (עמ' קסט) שאהבה צריכה שמירה לבל
יפול הנופל ויש להתאים את מידת האהבה לפי ערך המקבל ולפי מסת תכונות נפשו
עפ' הכתוב באיוב כח פס' כה: "...ומים תיכן במידה בעשותו למטר חוק..." על כן
אומרים אנו בתפילת הגשם: "זכור הנולד בבשורת יוקח נא מעט מים...". והדברים
מתאימים לתכונותיו של יצחק שכן יצחק היא מידת הדין המשפעת טוב בצימצום
במידה ובמשקל אף החסד שבבשורתו נולד יצחק, ניתן בצמצום - "יוקח נא מעט
מים.."

2. עניין חורבן סדום

כאשר בא אברהם לבית משפטו של הקב"ה, עפ' הזמנתו של הקב"ה, כדי
להיווכח בסידרי המשפט, מסביר השמ"ש (עמ' קסא), נהג אברהם עפ' מידתו - מידת
החסד כדי למצוא נקודת זכות באנשי סדום או לעורר את מידת הרחמנות אצל
הקב"ה ולהציל את ערי סדום. לכן אמר ואנכי עפר ואפר.

מביא רש"י את דברי המדרש האומר:

"וכבר הייתי ראוי להיות עפר ע"י המלאכים ואפר ע"י נמרוד לולא רחמך
אשר עמדו לי"

אם כך מידת טובו של הקב"ה לרחם אע"פ שהאדם לא ראוי לכך, על כן גם עתה
בענין סדום יש לעורר רחמים להצלת אנשי סדום החטאים לבלי תהפך העיר.
את טענת הרחמים מביא אברהם רק לאחר שמיצה את ענין הדין וטענה זו לא
עמדה לזכות אנשי סדום שהרי אברהם טוען "...חלילה לך השופט כל הארץ לא
ייעשה משפט". זו טענת "הדין" אך ענה הקב"ה לאברהם ואמר לו - אם אמצא
חמישים צדיקים לא תהרס העיר מכאן שלא היו בה חמישים צדיקים ויש לנקוט
בדרך חדשה ואחרת כדי להציל את סדום.

מסיים השמ"ש (שם) ואומר:

"ובזה תוכחת מוסר לכל איש לבל יתיאש מלהתפלל, אף שמצא עצמו
שאינו כדאי".

נוכל לומר שבאופן כתיבת הדברים ע"י השמ"ש הלך השמ"ש בעקבות הכתיבה
בתורה שכתוב בפרק יח פס' יט:

" כי ידעתיו למען אשר יצווה את בניו ואת ביתו אחריו ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט..."

אך מעט פעמים מצאנו שהתורה מסבירה מה היתה כוונת הקב"ה ובלשון האנשה - על מה חשב הקב"ה. הכתוב כאן אומר בפירוש שרצה הקב"ה ללמד את אברהם כדי שאברהם ילמד את בנו אחריו ויטבע בטבעם תכונות נפש ומידות. עפי' עקרון זה אומר השמ"ש, שאברהם טבע בבניו את מידת עוררות הרחמים אצל הקב"ה ע"י תפילה. בהמשך דבריו ממשיך השמ"ש (עמ' קפז) לדון בענין תפילת אברהם ומקשה - וכי אברהם לא ידע עד כמה אנשי סדום חוטאים ורשעים וכי אברהם לא הבין שטוב יהיה לעולם אם אנשי סדום יאבדו הרי רחמנות על אנשי סדום הינה אכזריות על כל העולם?! אלא שזו היא דרכו ומדתו של אברהם שעושה כל מאמץ לקרב רחוקים ע"י אהבה וחסד כי כאשר יתעורר עליהם רחמים מן השמים יתעורר גם בקירבם רגש רחמים על העשוקים לשוב מדרכם הרעה "כמים פנים לפנים..." ואומר אברהם לקב"ה - "ואנוכי עפר ואפר" אנוכי הוא הדוגמא האישית המאשרת את דרך חיי. הרי אני - אברהם הפכתי לאיש החסד בעקבות חסדי ה' עלי שלולא חסד ה' כבר הייתי עפר ואפר גילוי טובו של הקב"ה מביא לגילוי הטוב אצל האדם. אף הקב"ה לא ירד לסדום במידת הדין בלבד ומסביר השמ"ש (עמ' קצז) שהמלאכים שירדו לסדום מלאכי רחמים היו ומטרתם הראשונה היתה לברר ("ארדה נא ואראה") האם נשאר באנשי סדום איזה ניצוץ של רחמים ואפילו ניצוץ קטן וכבוי שאפשר לשוב להציתו. אם כך ימצא, יוכלו מלאכי הרחמים לדון את אנשי סדום ברחמים ולהחזירם בתשובה אך אם יתברר שרשעותם מלאה ולא נשאר בהם שום לחלוחית של טוב אזי אפסה מהם כל תקווה והרי הם פגרים מתים.

3. עיון בהתנהגות לוט

כאן עולה השאלה כפי ששאל השמ"ש (עמ' קצ) בעקבות דברי המדרש מדוע הסכים אברהם שלוט ייפרד ממנו הרי שתיים רעות יש בזה. הראשונה עצם הפרוד שהיא היפוך מידתו של אברהם שהיה רק מקרב. והשנייה מדוע הסכים שלוט ילך לסדום שהוא מקום משכן הרוע? ועונה על כך שהשכנות שבין הרשע והצדיק יכולה להביא לאחד משתי תוצאות - או שהרשע יחזור בתשובה בהשפעת מעשה הצדיק או שהצדיק ימשוך מהרשע את כל חלקי הטוב שעדיין נמצאים בו וכך יישאר הרשע ניעור וריק מכל. כאשר ראה אברהם שלוט לא דבק בדרכיו (ע"פ מעשה הרועים), חשש שעתיד לוט להישאר ללא כל זיק של טוב שהכל יישאב לאברהם ע"כ העדיף אברהם מתוך מידת החסד שבו שלוט יסור מעליו וילך לסדום וישאב מהם את כל

נקודות הטוב שעוד נותרו בהם ע"י כך ירבו זכויותיו ויוכל בעתיד להנצל ממלחמות העמים ומהפיכת סדום. (ראה גם עמי קעא). ע"כ נוכל לשוב ולומר שגם הפרוד שאברהם היה שותף מלא לו נעשה לצורך קירוב וחסד. לסיכום נוכל לומר עפי' דברי השמ"ש (עמי קצה) שאברהם בעומדו במשפט אנשי סדום גילה שיש מידת הדין המסתעפת ממדת החסד והחסד עצמו נעשה סיבה לעשית הדין ברשעים או בעושי הרע ובוזה חידש אברהם חידוש גדול גם בבניו. לכן מציין השמ"ש (עמי קסו) נקט הכתוב בביטוי "כי ידעתי למען אשר יצווה את בניו ואת ביתו אחריו"...הידיעה הינה מעלה גדולה לעין - ערוך מחכמה ובינה, אשר החוכמה היא כלי המצוי במוחו של האדם וכאשר יתגבר השפע ויצא מחוץ למוחו הרי הוא נכנס לליבו של האדם וזו השגה של הידיעה אז האדם מתפעל ונרגש כדברי השמ"ש:

"נמשך מזה כוח המידות הטובות בתולדותיו ובזרעו אחריו, והם נעשים עמו של הקב"ה לקבל מצוותיו בכל אשר הורם אבינו אברהם לשמור דרך ה'".

ובדרך הפוכה נוכל לומר שדוקא יצחק זכה לשפע זה ועל כן בניו - ממשיכי דרכו מוכנים לקבל את מצוות ה' ואילו בני ישמעאל ובני עשיו שלא נמשך טבעם לצד זה לא שייך בהם קיום מצוות.

אנשי סדום חטאם רב היה, (עמי קנד) בזה שבחרו להיות ההפוך של אברהם באופן הזה שכל גילוי של רחמים שהיה מתגלה לבם היו הופכים אותו לצחוק ולעג ומעשיהם בזדון עשו ע"כ, במקום למשוך רחמים מאת ה', היו חוצצים בעדו מלרדת ולהשפיע על העולם. באופן זה הפכו את האכזריות לחוק המדינה אף כי היו אומות גרועות יותר מסדום, כפי שמפרש הרמב"ן, אך בסדום היה הדבר בבחינת "להרגיז". (ויעוין עוד בנושא זה בעמודים קא-קד).

4. גרוש ישמעאל והגר

השמ"ש אינו מקדיש לנושא זה עיון מעמיק כאשר הקדיש לנושאים אחרים בפרשה, ע"כ ננסה מתוך עיון בשיטת פירושו ואופן הסתכלותו החינוכית על דרכו של אברהם ושרה, לנתח את דרך התנהגותם בפרשה זו.

מאז הולדת יצחק, שרה היא הפועלת ואברהם הוא הסביל התגובה הראשונה אחר הולדת יצחק שייכת דוקא לשרה ואילו אברהם ממתין עד הגמל הילד וכדרכו עושה זאת במשתה גדול. גם לאחר מכן שרה היא הרואה את מערכת היחסים המסוכנת בין יצחק וישמעאל ותגובתה מהירה וחד משמעית אברהם מהסס. פגיעה בהגר וישמעאל מהווה הנגדה לדרך חיו, חינוכו והתנהגותו ע"כ צריך אברהם סעד

מהקב"ה במעשה קיצוני כ"כ של גירוש אדם מעל פניו ובמיוחד בנו ישמעאל ובת ביתו - אשתו - הגר.

גם במעשה הגרוש נראה ההבדל בין שרה ואברהם שרה שאינה מופיע הכלל בבוקר הגרוש ושתיקת הכתוב יכולה להתפרש כהשלמה בטוחה של המעשה מצד שרה ואילו אברהם מצייד את הגר בלחם ומים ומתוך סערת נפש משלח את הגר מעל פניו.

כמו שבמעשה משפט סדום היה אברהם צריך לעבור תהליך של ברור עמוק ונוקב עד שיבין מתוך מידת החסד שבו שיש מקרים שבהם יש לעשות מעשה של דין כואב ופוגע וגם אז ע"פ שיטת אברהם יצא הדין מתוך החסד ולא כעומד ברשות עצמו. נביא כאן ציטוט מדברי השמ"ש הנוגעים לחטאת סדום אך אולי יתאימו גם לפרשת גרוש ישמעאל. (עמ' קצה)

"ומ"מ מידת חסד זו לא הועילה אלא למי שחלקי הטוב שבו היו ביכולתם להתעורר ולהתגבר על חלקי הרע... אבל מי שנדחו ממנו רוב חלקי הטוב לגמרי, עד שמעוט חלקי הטוב אין ביכולתם להתעורר כלל לזה לא הועיל גם אברהם כלל..."

5. ברית אברהם ואבימלך

הפרשיה המקדימה לענין העקדה היא פרשת הברית שכרת אברהם עם אבימלך מלך הפלישתים בבאר - שבע.

מפי הגוי למדנו עד כמה הצליח אברהם בדרך חינוכו המיוחדת. כדברי אבימלך: "...אלוקים עמך בכל אשר אתה עושה" מדייק מכך השמ"ש (עמ' קסח) שאף כי היה נראה שאברהם לא הצליח להציל את סדום ואפשר היה לראות בזה ח"ו כישלון דרכו של אברהם, בא אבימלך ואמר אלוקים עמך בכל אשר אתה עושה שאע"פ שסדום נחרבה הרי שדיבורו והשתדלויותיו של אברהם לא שבו ריקם לימים יבואו או באחד הדורות יתעורר העיקר השתול לצאת מתוך הטומאה להתגייר ולהתקדש ולא יהיו פעולתיו של אברהם ח"ו לבטלה אלא יעשו איזה רושם באחד הזמנים על מקצת בני ישראל.

6. העקדה

השמ"ש בפירושו השונים לענין פרשת עקדת יצחק מביא מספר מידות והנהגות שהתגלו אצל אברהם אבינו במהלך נסיון העקדה ויצאו מהכוח אל הפועל. מידות והנהגות אלו עברו ועוברות מאב לבן והופכות להיות חלק מהטבע של היהודי המבצע את שליחות הקב"ה באופן קיום המצוות.

7. הזריזות מתוך שמחה (עמ' קמח)

במהלך נסיון העקדה באו אצל אברהם שתי מידות הזריזות והשמחה. מידות אלו השתלבו זו בזו. על הזריזות אומר הכתוב: "וישכם אברהם בבוקר". אף כי לא נאמר ביטוי המורה על שמחה אך מאמרו השני של הקב"ה אל אברהם "...אל תשלך ידך אל הנער" וכי לא היה אפשרי אם לא היה אברהם שרוי בשמחה שהרי אין השכינה שורה אלא מתוך שמחה.

מכאן שאברהם מוצא את עצמו לאחר ציווי ה' על העקדה במצב של אין ברירה, הרי לא יכול היה לסרב לצו הקב"ה לשחוט את בנו שאם יסרב ימצא הקב"ה דרך אחרת לקיים את מאמרו ביצחק אלא שכאן גילה אברהם כוחות נפש עצומים ועשה את על פעולותיו מתוך אהבת ה' הבאה לידי ביטוי בזריזות ושמחה. לא הכפיה והכורח התגלו במעשה העקדה אלא הבחירה לעשות בדרך של דבקות אמיתית.

8. התמימות (עמ' קנד)

כאשר אברהם מצטווה על נסיון העקדה היה אפשר לצפות שיפתח במשא ומתן של ברור על מנת להציל את יצחק מן השחיטה הרי עשה כזאת בטרם נחרבה סדום וכבר זכה אברהם בשיתוף פעולה עם הקב"ה בדרך זו של ברור שהרי על כל נסיון נענה בחום ע"י הקב"ה. והנה כאן מנע אברהם עצמו מנסיון להציל את בנו. אומר השמ"ש כי כל עצמו של הנסיון היה אם יקבל עליו המצווה בתמימות. ע"כ אמר הקב"ה לאברהם התהלך לפני והיה תמים. תמימותו של אברהם באה לידי ביטוי בהבנה שצו הקב"ה הרי הוא הגזרה ועתה צריך אברהם להשליך את אהבת הצדק שבו, שעל ידה הוא אוהב להצדיק את הבריות ולמנוע עצמו מכל ויכוח. זהו נסיונו של אברהם.

9. גילוי הרצון (עמ' קנה)

במהלך נסיון העקדה הוכיח אברהם עד כמה הוא רוצה לקיים את גזרת הקב"ה ולהקריב את בנו. הרצון הוא הביטוי הפנימי לעשות המעשה מתוך דבקות בקיום כל פרט ופרט בדקדוק מתוך מחשבה שהכל יצא אל הפועל כרצון המצווה. מדקדקים המדרש והזוהר ואומרים שיצחק קיים את חלקו בנסיון מצד חיוב כבוד אביו וכל זה מפני שיצחק עצמו לא היה חייב בקיום הנסיון שהרי לא הצטווה ואברהם אף לא היה חייב בקיום הנסיון אם יצחק היה מונע ממנו, היה אומר אברהם אנוס הייתי. אלא שראה יצחק שאביו כ"כ רוצה ומשתוקק לקיים המצווה על כך חייב עצמו מצד כיבוד אביו.

ועוד אומר השמ"ש על פי פירוש רש"י (ד"ה - "ויוגד לאברהם") שאברהם ייסר עצמו לאחר שהצטווה לא לשחוט את בנו, ואמר בליבו אולי נמנעתי מן השחיטה כי יצחק לא נשא אשה ולא היה לו בן אם היה אברהם משיא את בנו לפני ניסיון העקדה הרי שיתכן וכבר היה לו בן והיה מתקיים הרצון השחיטת יצחק (עפי' הציווי - והעלהו לעולה) ועתה "שהתירש" אברהם במציאת אשה לבנו התבטל אף הציווי של הקיום הממשי בעקדת יצחק והתרעם אברהם על עצמו. מכל קו המחשבה הזו מתברר שאברהם היה חדור רצון ושקיקה לקיים את כל מצוות ה' בדקדוק רב ללא כל פניה ומחשבה זרה - זהו גילוי הרצון.

10. החזרה בתשובה (עמ' קסב)

עפי' המדרש בתנחומא נמצאנו למדים שהיה פגם באברהם מצאנו שאמר לו הקב"ה לאברהם: "אל תרא אברהם שכרך הרבה מאוד". רשב"י אומר שקרבן עולה בא על הרהור הלב ואברהם שהתבקש לעלות את בנו לעולה מה היתה מחשבת הלב הפגומה שעליה היה צריך לכפר? אמר ר' לוי - אמר אברהם: כמדומה אני שקבלתי כל שכרי בעולם הזה. עזרני הקב"ה באותם המלאכים והצלני מן הכבשן - כבר קבלתי שכרי ושוב אין לי שכר בעולם הבא אמר ליה הקב"ה כיוון שהרהרת אחר מעשי, עולה אתה צריך. לפיכך נאמר: "...והעלהו שם לעולה..." ושואל השמ"ש מה היה חטאו ומה העונש? ויותר מכל - מה ענין העולה, הרי יצחק לא הוקרב! ועונה על כך השמ"ש שאברהם עשה חשבון של מתן שכר מאת הקב"ה על מעשיו בעוה"ז וחשב שאולי כבר קיבל את המגיע לו. קו מחשבה זה, יסודו בהבנה שהקב"ה חייב לשלם עפי' דין עבור מעשה בני ישראל וחסד ה' מוגבל חו' בהתאם למעשיו של האדם. על כך אומר הקב"ה לאברהם "אל תרא אברהם שכרך הרבה מאוד". מכאן שחסד ה' אינו מוגבל ויש לו שכר הרבה לתת לברואיו. אך אברהם צריך גם לכפר על מחשבתו. על כן ציווה הקב"ה את אברהם לילך להר המוריה עם בנו ולהעלותו לעולה. כמו שאברהם פגם במידת החסד - היא שכר המצוות בחושבו שמגיע בדין ואין זה חסד אלא דין, היה עונשו כמי שהחסד במעמד העקדה בא אליו בלבוש דין. על כך שיצחק לא הוקרב בפועל, נוכל לאמר שיש בזה גילוי החסד האילקי שמחל לאברהם, ואברהם כבר למד את הלקח, וחזר להיות תמים כשהיה.

11. שעבוד מדת החסד (עמ' קעז)

השמ"ש מביא סיבה נוספת להבנת מטרת נסיון העקדה כאשר אברהם הוא איש החסד וחסד זה משפיע אברהם על כל באי עולם מתוך אהבה אדירה. ועתה נצטוו לעשות מעשה אכזר ביותר המופנה כלפי בנו אהובו הנולד לו לזקוניו וזהו ההיפוך

הגמור למידת טבעו יש בקיום מצוות הקב"ה ע"י אברהם משום שבירת היצר וביטול כל עצמותו של אברהם מול דבר ה'. כדי שאברהם יכיר את שברון הטבע והיצר בהכרה מלאה ללא חיפזון נתן לו הקב"ה שהות של שלושה ימים בהם יהפוך אברהם את צו ה' בשכלו ובהכרתו בבחינת הפוך בה והפוך בה ולבסוף יבצע את דבר ה' מתוך הכרה ברורה ושלמות הנפש. בזה ירכוש אברהם מידות שאינם מצויות בטבעו ויוכל להעבירם לדורות הבאים באופן כזה שעבודת ה' ע"י עם ישראל לדורותיו תהיה בכל השלמות האפשרית.

12. סכום (מתוך עמ' רד)

(סטרא דנוקבא, נשמת דכורא)

מתוך כך שאברהם נשא בנשמתו את מדת החסד במלא עוצמתה ואילו שרה מדתה היתה מידת הדין הרי שיצחק הנולד מהם היתה נשמתו שלמה מכל שלמות, בזה ירכוש העם היהודי אף הוא, בנשמתו, את השלמות הראויה לו. חסד עשה הקב"ה עם אברהם בזה שיהיו עליונים - חיצוניים שלא יניחו לנשמת יצחק להוליד נשמות כמוהו. בדרך כלל מקלקלים הם, ע"י זיווג פגום שבאופן הזה יפגם אף הוולד אך זיווגו של אברהם היה מושלם ואף הוולד יהיה מושלם ע"כ היתה עצתם שיולד יצחק מסטרא דנוקבא ולא יוכל להוליד עוד ילדים, כאן התערב הקב"ה ברוב חסדו ונתן בו נשמת דכורא וחזר יצחק לשלמותו, ובזה יוכלו גם צאצאיו לקנות השלמות.

ג. יצחק ורבקה ע"ה

1. תכונות יצחק

כפי שכבר הוסבר באריכות חידש אברהם אבינו את עניין החסד, עם בואו של אברהם לעולם נשפע ונמשך אור גדול שמילא את העולם, אור זה הוא הגילוי - שיש לעולם בורא. עניינו של אברהם היה לקרב את בני - האדם לרעיון האמונה בבורא. השמ"ש מביא את דברי אביו זצ"ל (עמ' רפא) המסביר שעם מותו של אברהם גבר כוח החומר והסתיר את האור שמשך אברהם לעולם. עתה בא יצחק וחידש כוח חדש בעולם והוא הפחד ויראת ה'. כוח חדש זה הצליח לסלק את החומר שגרם להסתרת החסד. כל עניין חפירת הבארות וסתירתן ע"י הפלישתים הרי הוא משל ודוגמא לרעיון זה.

המים הם החסד וחפירת הבארות ע"י אברהם הם גילוי החסד שחידש אברהם בעולם. לאחר מות אברהם באו הפלישתים שהם כוח החומר וכיסו את המים. כדי

לגלותם מחדש בא יצחק ופתח את הבארות. למעשה סילק יצחק את כיסוי העפר ששב וחצץ בין החסד = מים, לבין העולם, בהמשך אומר השמ"ש (עמ' רפב) "והאבות בזכותם הועילו לבניהם אחריהם שיהיה בכוחם לדחות מעליהם את המסך המבדיל הזה, עד שייראו את הענין האלוקי בעיניהם...".

עד כאן אפשר לומר שאברהם היה כוח השכל בעולם, "שפתח את כוח השכל... שתהיה העין רואה שיש בורא לעולם". ואילו יצחק הוא כוח הנפש בעולם "שהוסיף להמשיך יראת ה' בלבבות ולהכניס בלבבות בני - האדם - מידת היראה".

בהמשך לענין חפירת הבארות מביא השמ"ש את דברי במדרש (עמ' רסה) השואל כמה בארות חפר יצחק?

הדעה הראשונה היא דעת ר' יהודה האומר ארבע בארות. מספר זה אינו מקרי שכן במדבר, בזמן הנדודי, עשו ישראל ארבע דגלים אלו השרו פחד ואימה על כל סביבות המחנה כנגד אויבי ישראל, נחש, עקרב ושרף. "ולבל יקרב אליהם דבר חיצוני מבחוץ המטריד ומבלבל מקנית השלמות" זוהי מידתו של יצחק המנחיל יראת אלוקים סביביותו. תכונותיו המיוחדות של יצחק השתרשה בבניו.

דעה שניה היא דעת רבנן הסוברים שיצחק חפר חמש בארות כנגד חמישה חומשי תורה. לפי דעה זו פעולת יצחק היתה לא לבד (רק) להסיר את המונע מלב ישראל רק (אלא) גם עצם קנית השלמות. כמו שהמים זורמים ממקומם אל הבאר כך משך יצחק את הארת התורה לתוך עם ישראל.

לסכום ניתן לומר שאברהם ויצחק תרמו כל אחד, ע"פ עומק אישיותו, את מידתו המיוחדת לו לטובת יצירת העם היהודי. נראה היה לומר שמידותיו של אברהם ושל יצחק הינם מידות הפוכות (ראה עמ' שב) אברהם חסד ויצחק פחד ויראה. אך אין כאן היפוך אלא השלמה שכך שתי המידות הנ"ל מסלקות את כוחות החומר ומגלות את האור האלוקי בעולם זה בחסד וזה ביראה. לעיתים יש לחזק את כוח החסד בעולם ולעיתים את כוח היראה. עם ישראל המתחנך ע"פ מידות אלו בשילובים ובמיזוגם הנאות יכול לעמוד ביעודו זה. אפשר היה לחשוב לכאורה שמידת החסד היא המידה הנאותה לבד כפי שחשבו הכוחות החיצוניים (עמ' שט) ובגלל זה לא מנעו את לידת יצחק שכולו דין ותוקף אך טעותם היתה בכך שלא הבינו מתוך מידת יצחק ומידות שאר האבות יצא אותו הגוי והזרע המבורך.

ועוד נאמר לסיכום (ע"פ עמ' רמג) יצחק מכונה עולה תמימה מאחר והעולה מיוחדת בזה שכל הקרבן כולו עולה לגבוה אף האיברים החיצוניים הינם ריח ניחוח זהו מידתו של יצחק שהיה שלם בקדושתו.

2. בית רבקה

אין ספק שביתו של אדם תורם לאישיותו הן מצד חיכוי דרכי אבות והן מתוך השפעת הסביבה על אורח חייו בעתיד, בדרך כלל מצינו שהאדם היא תבנית נוף מולדתו, החוויות הנספגות בו בילדותו ישפיעו בעתיד על אופיו ועל מידותיו. באופן זה ימשיכו בניו אחריו בשרשרת שאינה ניתקת.

אצל רבקה מצינו מהלך הפוך "כשושנה בין החוחים" עלתה רבקה ופרחה במלחמה בלתי פוסקת בסביבתה הקרובה והרחוקה ובנית אישיות הפוכה לרוע שבתוכה היא גדלה.

הנה מצינו (עיין עמ' רטו) שבית רבקה הוא בית לבן ובתואל, בתואל שרצה לעכב את זיווג רבקה ויצחק, מת ע"י מלאך. לבן בפעם זו קפץ והסכים ואף הודה באיכות הזיווג. נראה לומר שבתוך לבן נחו נשמת רחל ולאה ע"כ היה בו עוד ניצוץ טוב. ניצוץ זה דעך וכבה כדרך כל הנשמות החיות בקרבה לנשמת צדיק. הצדיק מושך אליו את שארית הטוב שבשכנו הרע וזה האחרון נותר ללא כל זכות והצדיק הולך ומתחזק כך היתה רבקה בבית בתואל אביה היא משכה אליה את הטוב שבו. בעתיד לאחר הולדת רחל ולאה, יישאר לבן ללא כל ניצוץ חיובי כפי שמעידות שתי הבנות (בראשית לא, יד) "ותען רחל ולאה ותאמרנה לו העוד לנו חלק ונחלה בבית אבינו". באופן כזה אפשר להסביר את 'עקשנות' אברהם לקחת אשה ליצחק דווקא בבית משפחתו הרחוקה ולא בנות כנען. וזאת כי תם הטוב בבנות כנען לאחר שאברהם אסף אליו טוב זה. (בדרך זו מסביר השמ"ש פרשיות נוספות בתורה). כדי להדגיש ולקבוע במסמרות את עניין הניתוק בין רבקה לבין ביתה הנשאר מאחוריה. מדייק השמ"ש ואומר (עמ' רכה) שהתורה מקפידה להדגיש כי בתחילה התרצו אנשי משפחת רבקה לתיתה ליצחק אבל אח"כ אמרו - "תשב הנערה אתנו ימים או עשור אחר תלך". וזאת כדי שיידעו כל באי עולם שאין לאומות העולם כל חלק ונחלה בזיווגם של אבות האומה הישראלית. הנה גם אליעזר עושה מעשה המאשש ענין זה בהביאו לרבקה כלי כסף וכלי זהב שהם חפצים בני קיימא ואילו לבני המשפחה נתן מגדנות בלבד שהולכים וכלים.

עתה כשאמרו האחים והאם: "תשב אתנו הנערה ימים או עשור אחר תלך", איגלאי מלתא למפרע שכל הסכמתם הראשונה היתה רק לשם הסגת הממון ובזה נפקע מהם זכות חלקם בזיווג הקדוש.

משיצאה רבקה מבית בתואל ולבן הרי היא מידבקת בנפש המתאימה לה, נפש זו היא נפש יצחק דווקא כפי שמסביר זאת השמ"ש (עמ' רכט) יצחק הגיע לשלמות

במעשה העקדה אז נעשה גם גופו קדוש ז"א שחיצוניותו דמתה לפנימיותו, לצדיק שכזה ראוייה צדקת שכזו שריחקה עצמה מרמאותו של לבן ומחטאי ע"ז וכישוף, שהם קלקול השכל, שהיה נהוג בבית בתואל (ראה עמ' רמ). בבית יצחק המשיכה רבקה לדבוק במידת האמת שהרי כתוב ש"רבקה אוהבת את יעקב" ומידת יעקב היא האמת (כמו שכתוב "יתן אמת ליעקב...") (וראה גם עמ' רמא) כדי להגיע למדרגה כ"כ גבוהה של שלמות היה צריך יצחק להימרק בביתו של אברהם. ורבקה מירקה עצמה בבית בתואל, בזכות מירוק זה ידעה רבקה תמיד להשמר ולהזהר מרמאותו של עשיו כדי למשוך ולעלות את רבקה מבית הוריה היה צורך במידת החסד של אברהם, שבאה עם העבד ורק בזכותה הצליח העבד במשימתו. מכאן מסביר השמ"ש (עמ' רלט) שאליעזר היה כמין אמצעי בין קדושת אברהם לבין טומאת חרן. בכח הקישור שעמד לאליעזר הצליח להוריד את החסד אל בית בתואל ובאותה מידה להעלות את רבקה מבית בתואל. בזכות כוח זה והמטרה שלישימע בא אליעזר לחרן נעשה לו נס וקפצה לו הדרך כשם שקפצה ליעקב אבינו ולאבישי בן צרויה.

3. תכונות רבקה

מעבר לדברים שכבר נכתבו אודות מידותיה של רבקה יש להוסיף כי דווקא רבקה היתה מתאימה ביותר לבית אברהם. כפי שמפרש השמ"ש (ע"מ רכה) עיקר מבחנו של אליעזר היה בגילוי מידת החסד אצל האשה שתבחר ליצחק - בן אדונו על כך אמר אליעזר בפנינו להקב"ה:

"ויאמר ה' אלוקי אדוני אברהם הקרה נא לפני היום ועשה חסד עם אדוני

אברהם... ובה אדע כי עשית חסד עם אדוני" (בראשית כד יב-יד)

הקב"ה יעשה חסד, לאברהם שמידתו היא חסד, ע"י אשה שתבחן במבחן החסד.

בית אברהם שנועד לתוך מידת החסד ראוי היה לזיווג המוסיף חסד.

אפשר אף להוכיח כי נמצאו אצל רבקה גם שתי המידות הנוספות המיצגות

ומיחדות את זרע אברהם - בישנים ורחמנים (ועליהם גומלי חסדים).

עם כל התכונות הנפלאות שהיו ברבקה, יש להבין כיצד עלתה במחשבתה לזכות

בברכות עשיו ע"י מרמה ע"כ עונה השמ"ש (עמ' רפד) בעזרת הגמרא ביבמות עט.

והגמרא בנויר כג: רבקה השתמשה בשני כללים, הראשון - "מוטב שתעקר אות

אחת מן התורה ויתקדש שם שמים בפרהסיא". והשני: "גדולה עבירה לשמה".

מכאן שהצליחה רבקה להכניע את השקר והמרמה שמקורם בסט"א, ולשעבד אותם

לעניין שבקדושה.

עוד נוכל לומר שהמצאותה של רבקה בבית בתואל ולבן, המיצגים את השקר והמרמה, עזרה לה להבין את תכונות הנפש החבויות הנסתרות בתוכי שני בניה (ראה עמ' רפח), אומנם רבקה לא היתה במעלת נבואה גבוהה כפי שהיה יצחק אך 'מעז יצא מתוק...' רבקה ידעה להבחין כי עשיו, אם ח"ו יקבל את הברכות לא רק שהדבר לא יועיל לו אלא אדרבה ירשיע יותר ויכניע את כל העולם לרשעותו והתיקון היחיד לתקלה כזו היא להעביר את הברכות כולן ליעקב ובסוף הימים ישובו כל אומות העולם להיות עבדים לישראל ויתעלה כל העולם ויכניעו עצמם לקדושה.

4. תכונות יצחק ותכונות רבקה

דבר מפליא מצאנו אצל יצחק ורבקה וגדול הפלא לאור ההשוואה לבית אברהם. בבית אברהם היתה השתדלות גדולה להקנות את מידת החסד תוך כדי דוגמא אישית הן של שרה והן של אברהם לעומתם בבית רבקה ויצחק היינו מצפים שינוהלו החיים ע"פ מידת הדין שכן גם יצחק וגם רבקה התברכו במידה זו אך לא, ביצחק לא מצאנו עניין זה כלל כי כל ימיו היו באהבה וברצון כי באשר היתה מידתו מדת הדין היה שומר עצמו מאוד מכעס (כהוכחה לכך היה מביא השמ"ש עמ' רעה - את יחסו הסלחני המבליג של יצחק לנשי עשו) וכן רבקה שהיתה מידת הדין היתה שומרת עצמה מהכעס.

אין ספק שגילינו כאן "עבודה" על המידות והבנה שיש לדבוק במידות בדרך האמצע לא ליפול בקיצוניות המביאה נזק ח"ו.

עם זאת מצאנו גם הבדל מהותי בין רבקה ויצחק. רבקה מבית הוריה גדלה בתוך החומריות ומתוך כך ידעה להכיר בין אמת ושקר בין יושר ורמאות. יצחק להבדיל ממנה, היה שקוע כולו ב - ד' אמות של קדושה וטהרה. ראויה רבקה להכרת החומר וראוי יצחק לשיא הקדושה.

יצחק, כדי להוריד את הברכה ליעקב היה צריך להיות שרוי בשמחה גדולה שהרי זהו עולמו של הקב"ה ("עוז וחדוה במקומו") ומעולם זה יורד השפע לעולם. אם היה מתגנב ללב יצחק שמץ של עצב לא היתה ברכתו שלמה עכ"ו מצינו שעשו הצליח לגנוב את לב אביו ולרמותו ע"מ שיחשוב שעשו הגיע או יגיע לשלמות עד שהברכות יהיו ראויות לו. יצחק חשב שמיטתו שלמה שגם ביעקב וגם בעשו אין רבב מצויד במחשבה זו משפיע יצחק את הברכות על ראש יעקב. בחושבו שיעקב הוא עשו תהיה זו ברכה שלמה ומלאה הניתנת בלב שמח. רבקה היא זו המכירה את האמת על רקע השקר, את יעקב בהשוואה לעשו היא זאת היודעת לנתב את הברכה כך שתגיע ליעד האמיתי.

הנה שוב מצאנו שלמות בבית יצחק לא קדושה המתחרה או מתנגשת עם האמת אלא קדושת יצחק המוצאת נתיבות אמת ע"י רבקה.
זו הסיבה שיצחק לא היה אמור להכיר את רמאות עשו וזו הסיבה שרבקה לא היתה אמורה לגלות ליצחק את סודו האפל של עשו.

ד. יעקב ועשו

1. תכנות עשו ובהשוואה ליעקב

בתוך משפחת יצחק ורבקה גדל עשו, עשו המסמל את הרוע, קליפת גסות הרוח. השמ"ש מסביר בשם אביו (עמ' רסא) שחושכו של עשו הגיע לרמה כ"כ נמוכה עד כי אין האור יכול להשפיע עליו וכל טוב נבלע בו ואינו עושה בו כל רושם. כך מצינו בשבע הפרות הרעות שבלעו את שבע הפרות הטובות ולא נודע כי באו אל קירבנה, כענין זה היה עשו, שעשה עצמו עיקר והכל טפל לו וכך נראים גם הדברים מתוך שאלותיו אל יצחק - כיצד מעשרין את התבן (שחשב עצמו תבן) וכגון זה ששאל על מעשר המלח, ולא הבין שהמלח הינו טפל וע"כ לא צריך מעשר.

אם עשו היה מבין מה הוא העיקר ומהו הטפל הרי שהיה לו תיקון וקרבתו אל יעקב היתה משפיע עליו לטוב אך הוא בזדון ליבו עשה עצמו עיקר, והעולם טפל לו ע"כ הפסיד את כל עולמו. ויותר מכך השמ"ש מעמיק יותר ואומר (עמ' רסב) שלמעשה בברכת יצחק הראשונה ליעקב התכוון יצחק לברך את שני בניו לא רק את עשו. ואחר שהיה עשו הבכור רצה לברך אותו שהוא יהיה הצינור אבל הכל (הברכות) לשניהם יחד, והברכות האלה, לא יהי לו לבדו אלא גם ליעקב.

יצחק רצה לחשוב ששני בניו יורשים את ברכת אברהם ושניהם יחד ימשיכו את תורת האבות - בבנים. עם גילוי התרמית הבין יצחק שעשו ברשעותו אינו שייך כלל לענין הברכות ע"כ ברך את יעקב בפעם השניה בברכת אברהם ליעקב בלבד ללא כל שותפות עם עשו.

עוד אומר השמ"ש (עמ' רעב) שעשו נולד בכור מתוך כוונה עצומה שאחר הבכור נמשכים הכל, הוא המוביל הוא העיקר הוא הדוגמא האישית. בעשו התגלו כוחות אדירים יצחק חשב שעם כוחות אלו יכל עשו להכניע את כל הרוע שבעולם לצד הקדושה לכן שלח יצחק את בנו בכורו לצוד ציד שסבור היה יצחק שעשו יכל להכניע את כל ארבע המלכויות לקדושה. בעצם שליחת עשו ע"י יצחק יתקיים - "שלוחו של אדם כמותו" ובעזרת קדושת יצחק עם הכוחות של עשו, אפשר לעשות בעולם גדולות - למען תיקון הקילקולים. אך לא כך היה עשו נמשך אל כוחות הטומאה

ובחירתו היתה אל דרך הרע עד כדי כך שהיתה בכוונת עשו לצוד את נפשו של יעקב לאחר שבא משליחות אביו, כוונה זו לא נבעה מהידיעה שיעקב לקח את הברכות אלא כל כוונת עשו היתה לפגוע בקדושה שהיתה ביעקב מתוך כך שהכיר בהבדל התהומי שביניהם.

הנה מצאנו את הצד השווה שבין עשו לבין רבקה ובין יעקב ליצחק. על יצחק נאמר שהיה "עולה תמימה" ויעקב "איש תם יושב אוהלים" אצל רבקה ואצל עשו מצאנו את המאבק הפנימי לבחירת הדרך בה ילך בעתיד וצביון חייו. אלא שרבקה בבחירתה ניתקה עצמה מדרך משפחתה עד שלא היה ביניהם כל קשר וזיקה היא עזבה את טומאת חרן ודברה בקדושת ארץ כנען ואילו עשו בבחירתו ניתק עצמו מדרך הוריו ומקדושתם ודבק בטומאת הגויים וברשעותם.

מתוך דבריו העמוקים של השמ"ש (עמ' רעה-רעז) נוכל ללמוד שבאמת יצחק לא טעה ברצונו לתת את הברכה לעשו, יצחק סבר וכך באמת היה יכול להיות במציאות, שעשו ויעקב הינם שני צדדים של אותה מטבע יעקב בתמימותו ובשלמותו מהוה את הסמל לקדושה המלאה והשלמה בבריאה היא המסמל את יום השבת ואילו עשו איש המעשה והחומר מסמל את ששת ימי החול. כמו שהבריאה נעשת בשבעה ימים בדיבור אחד כך עשו ויעקב נולדו בשיליה אחת כאיש אחד בלב אחד ומטרה אחת לשניהם כל אחד יעשה אותה בדרכו זה בגשמיות וזה ברוחניות. יעקב, איש תם יושב אוהלים כך ראוי לאדם שכולו שבת כולו קדושה של לימוד תורה וחכמת אלוקים.

עשו, איש יודע צייד כך ראוי לאדם שכולו חול. יצחק חשב וקיווה שעיסוקו של עשו בעשיית ציד ומלחמה מוכיחים על רצונו לכבוש ולשעבד. כיבוש ושעבוד חומרניים יכולים לרמוז על כיבוש ושעבוד, של היצר הרע של הטומאה והחושך. מכאן שיש בעשו אל כל הכוחות הדרושים לתקן את העולם ולהיות שלמות וחיבור ליעקב שניהם יחד יביאו את כל היצירה כולה לכלל קדושה עליונה זה בתחום חייו וזה בתחום חייו.

עתה נבין מדוע יצחק רצה דווקא לברך את עשו, דווקא עשו צריך את הברכה שתהווה רשת בטחון והגנה בפני הטומאה והזוהמה הקיימת בתוך החולין ומשפיעה עליה. דווקא עשו צריך סעד וסיוע במלחמתו הבלתי פוסקת למען הקדושה בחיי החול. יעקב שכולו קדושה אינו צריך לברכה מעין זו.

עשו הוא מלך ויעקב הוא כהן. שילוב אידיאלי זה התרחש רק פעם אחת בלבד בהסטוריה של עם ישראל. מיציאת מצרים ועד הכניסה לארץ. משה ואהרון

מנהיגים יחד את עם ה' כאשר חלוקת התפקידים ביניהם נאמרת ונקבעת ע"י הקב"ה:

"...הלא אהרון אחיך הלוי...וגם הנה הוא יוצא לקראתך וראך ושמח בליבו ודברת אליו ושמת את הדברים בפיו ואנוכי אהיה עם פיך ועם פיהו והוריתי אתכם את אשר תעשון ודבר הוא לך אל העם והיה הוא יהיה לך לפה ואתה תהיה לו לאלהים"...(שמות ד, יד-טז)

בברכת יעקב לבניו מצאנו שיהודה הזוכה למלכות. ברכתו כמכירה שיועדה לעשו היא ברכת השלטון והשפעה הכלכלי. יהודה עם כל האחים יחד, מהווים את שלמות העם היהודי (ראה עמ' רצט) בודאי אם היה עשו רוצה להכניע את זדון ליבו היה באמת בכוחו להכניע את כל העולם כי ראשית גויים עמלק - כוחו של עשו ובהכניע הראשית נכנע הכל כמו שיהיה לעתיד: "כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה לקרא כולם בשם ה'". כאן עולה השאלה מדוע אברהם לא הוליד את 12 השבטים או לפחות יצחק אחרי? עונה השמ"ש (עמ' רחצ) שאברהם לא הביא את הבריאה לכלל שלמות שתיקונו היה כנגד עץ החיים (=חסד) ויצחק תיקן גם כנגד עץ הדעת (=דין) אך גם יצחק לא הביא את הבריאה לשלמות מפני שעשו לא עמד ביעוד שהוכן לו, ושיחת את רחם אימו. אם עשו היה מצליח לבחור בדרך האמת הרי שחלוקת שבטי ישראל היתה נעשית בין יעקב - 6 בנים המיצגים את הדבקות בטוב ועשו 6 בנים המיצגים את הבריחה מהרע.

רבקה בראיה פשוטה אך נוקבת ראתה את עומק נשמתו של עשו והבינה שלא יתכן שיהיה תיקון לנשמת עשו אך יצחק שכולו קדושה ותמימות, לאחר שהזדכך בנסיון העקדה כהו עיניו מלראות רע ולא היה רואה ברעתו וברשעותו של עשו אלא היה צופה אל הדורות הבאים - הדורות הרחוקים ועמדו לנגד עיניו תמונות הנשמות הקדושות שהיו טמונות ומכוסות בעשו בעצם טהרתן - (ראה גם עמ' רצו). יצחק ידע שעשו אינו צדיק אך חשב שיש תיקון לעשו ע"י קישור לקדושה כמו החלבנה המצטרפת לקטורת.

דוקא עשו היה ראוי לברכה "יעבדוך עמים" כי יש בכוחו של עשו לשעבד את הכל אל הקדושה ובעבדות העמים תחת שלטון עשו תהיה אפשרות לתקן את אומות העולם. יעקב בהיותו מנותק מהבלי העולם לא יוכל למצוא קשר ושפה עם הגויים ע"כ יעד יצחק את הברכות למי שיוכל לעשות את תפקידו כראוי. אלא שעשו לא היה כשאר פושעי ישראל שניצוץ של קדושה קיים אך מכוסה תחת שכבות עבות של טומאה. לפושעי ישראל יש תיקון בהסרת כל החוצצים.

עשו הוא שורש הנחש הקדמוני שאין הקישור מועיל לו לעורר אותו לתשובה ואף אור הנשמות הטמונות בו אין ברוחן להשיבו למוטב.

כבר הזכרנו שיצחק שנולד בשלמות נתקל בהתנגדות החיצוניים שעשו כל מאמץ נגד היולדו כדי להרחיק את השלמות מן העולם וחסד עשה הקב"ה שנולד יצחק מסטרא דנוקבא וע"כ לא היתה התנגדות להולדתו והישיג בזמן העקדה נשמת דכורא וכך יש המשך לזרעו להולד בטהרה ושלמות.

עם הולדת יעקב חזרה הפרשה על עצמה. יעקב לא היה יכול להולד מצד עצמו לבד כי שלמותו היתה פוגעת ברצון החיצוניים לעצם יצירתו ע"כ שוב עשה הקב"ה חסד ונולד עשו עם יעקב. עתה לא היתה טענה נגד הולדת יעקב שהרי גם טומאה וחומריות יצאו עימו. משל לאילן שיוצא ממנו סם חיים וסם מוות (ראה עמ' שי). אי אפשר להשקות את חציו על כן מניחים לסם החיים לגדול כדי שתהיה אפשרות גם לסם המוות להתפתח. כך זכה יעקב לגדול, אגב הולדת אחיו ובהולדת התאומים אי אפשר היה לאבד את יעקב.

גם במתן הברכות לא היתה יכולה להתקיים מציאות פשוטה שבה יעקב זוכה בברכות ללא כל עוררין והתנגדות. ע"כ שוב התערבה ההשגחה באופן כזה שיצחק היה אמור לברך את עשו. למהלך כזה, בעיוות שכזה לא היתה כמובן כל התנגדות, אלא שבהתערבות רבקה הוחלף עשו, ברגע האחרון, ויעקב זכה בכל הברכות ובכל הכוחות לתיקון העולם. לא היתה התנגדות למתן הברכות ליעקב תוך כדי רמאות, מפני שהיתה תקווה שיצחק יגלה את התרמית ויהפוך את הברכות לקללות. אך בסוף, יעקב זכה בברכות ויצחק הודה - "וגם ברוך יהיה".

בפרשת תולדות כתוב:

"ואלה תולדות יצחק בן אברהם אברהם הוליד את יצחק. ויהי יצחק בן ארבעים שנה בקחתו את רבקה בת בתואל הארמי מפדן ארם אחות לבן הארמי לו לאישה" (בראשית פרק כה, יט-כ).

השמ"ש (עמ' שטז) מביא את שאלת רבותינו ז"ל התמהים על כפל הלשון שבתחילת הפסוק - "יצחק בן אברהם" - "אברהם הוליד את יצחק", ועונה השמ"ש - לשיטתו, שהביטוי המיותר הוא "אברהם הוליד את יצחק" שהרי אלה תולדות יצחק, יספר מעתה כיצד נולדו תולדותיו של יצחק אך יקדים הכתוב לומר שיעקב בן יצחק נחקקו בו תכונות הנפש הממוזגות משני הוריו אברהם ויצחק. אברהם איש החסד ויצחק איש הדין. מיזוג שתי התכונות הללו הוליד הנפש יעקב את מידת הרחמים.

בהמשך מפרט הכתוב את מקורה של רבקה :

"רבקה בת בתואל הארמי מפדן ארם אחות לבן הארמי"

בת לאב רשע, אחות לאח רשע, שכנה לאנשי רשע זו סביבתה של רבקה מתוך סביבה זו טבעית וביולוגית נולד עשו הוא זה שלקח לתוכו את כל הרוע ובעתיד התגלם הכל העמלק.

השמי"ש מגלה לנו דבר מופלא עד למאוד. עשו הוא דמות מחוייבת המציאות ללא מציאות של עשו גם ליעקב לא היה זכות קיום ואפשרות להתפתח בשלמות כפי שהדבר קרה.

שתי פנים לדבר. הראשון התנגדותם של הכוחות החיצוניים לקיומו של יעקב, הטשטשו בגלל עשו התאום השני התנגדות הכוחות החיצוניים למתן הברכות ליעקב וליצירת שלמות שכזו פחתה. דבר זה לא היה אפשרי ללא הולדת עשו וחיו לצד יעקב.

עתה בחיבור שבין יעקב לבין עשו נדרש יעקב לעשות את אשר עשתה רבקה בהיותה בבית אביה-פרוד, התרחקות וניתוק מהיפוך כל המידות שבהם ועד למלחמת חורמה באותו רוע.

2. תכונות יעקב מבית יצחק ורבקה

כשהיתה רבקה עוברת על פתחי בתי מדרשות ובתי כנסיות, היה יעקב מפרכס לצאת, יציאה זו, למה לו ליעקב הרי הגמרא אומרת (נידה ל) שנר היה דולק לו (לעובר) במעי אמו ומביט מסוף העולם ועד סופו ומלאך מלמדו כל התורה כולה. אלא מחדש השמי"ש (עמי' רסד) שיעקב אף כי היה איש תם יושב אוהלים כל כוונתו ומטרתו היתה לצאת מחממת בטן אימו אל העולם התחתון ולאחד אותו עם העולם העליון. להכניס קדושה בתוך העולם הזה.

כאשר נולד יעקב, גדל והכניס עצמו לאוהלה של תורה לא בא לידי ביטוי הפצת התורה אלא להיפך יעקב התכנס בתוך עצמו, בתוך עולמו - ד' אמות של הלכה ולכאורה בדרך זו לא היתה יוצאת לאור מטרת הולדתו. (ראה עמי' רעו).

רבקה חשה בכך ועשתה מעשה, קיצוני אומנם, אך בלתי נמנע. רבקה הלבישה את יעקב בבגדו של עשו. רבקה הכניסה את יעקב לתוך עולמו של עשו - עולם של פסולת, חול וטומאה.

מתוך פחיתות זו שתתלבש על יעקב יקום יעקב אחר חדש יעקב צריך וחייב להכניע ולהכפיף את כל העולם תחת הקדושה הוא וזרעו אחריו עד לעתיד.

היה זה חידושה של רבקה שיעקב יצטרך להכניע רצונו מפני כבוד אם. באופן זה ילמד להניע את כל העולם לקב"ה.

לאחר לימוד יתחיל שלב חדש בחיי יעקב. לא עוד אוהלה של תורה עתה צריך הוא ללכת לבית לבן להניעו ומלחמות לו מכל צד, ולהכניע את כל יריביו ולהוציא את בלעם מפיהם.

לקראת יעוד זה יוצא יעקב מבית יצחק אביו שהיה שיא קדושת - הרוח (עולה תמימה - קודש הקודשים) ועובר להשתלם בבית מדרשם של שם ועבר. עוד חסר ליעקב שלמות הגוף כדי שישלים עצמו, לגמרי, ליעודו.

בבית יצחק חולק העולם לשניים. יעקב חולש על תחום הרוח ומשלים אותו ועשו חולש על התחום הגשמי ומשלים אותו. שני האחים התאומים שלובי זרוע מצעידים את העולם על כל פינותיו לכלל שלמות. אלא שעשו לא קיבל על עצמו את התפקיד ולא זו בלבד אלא שעמד לקלקל ולהשחית את חלקו, על כן ירש יעקב בעזרת הברכות את חלק עשו.

עתה חייב יעקב להכיר גם את עולמו של עשו. לימוד זה יעשה בבית מדרשם של שם ועבר (עמ' רפב, שטז) שם מיצג את שלמות השכל ועבר הוא שלמות הגוף. בבית מדרש זה ירכוש יעקב את שלמות הגוף עד אשר יקרא זרעו אחריו - עבריים - כי ניכרת יותר מעלת ישראל במה שגופם נמשך אחר הש"י והיא שלמות הגוף.

חיבור הגוף אל הקדושה בא לידי ביטוי גם בברכת יצחק ליעקב (עמ' רצא) "לך האלקים מטל השמים ומשמני הארץ..." חיבור בין הנותן למקבל. לא חיבור חד פעמי אלא חיבור ההולך ונמשך.

אצל עשו כתוב: "הנה משמני הארץ מושבך..." ולא נאמר לשון מתנה כי בין עשו לבין הקב"ה - בין הנותן למקבל אין קשר וחיבור של אהבה.

רבקה בבקשתה - דרישתה מיעקב כי "יגנוב" את ברכות עשו מחנכת את יעקב בנה לדבוק במצווה שאולי אין קשה ממנה לביצוע והיא כיבוד אב ואם. כאשר מדובר ביעקב הרי שהדבר קשה שבעתיים שכן מדתו של יעקב היא מידת האמת כפי שאומר הנביא מיכה (פרק ז) "תתן אמת ליעקב..." עתה עומד יעקב מול דילמה קשה ביותר האם לעשות כדברי אמו או שמה לדבוק במידות שרכש עד עתה. יעקב חשב שהוא מאבד בידיים את כל המעלות שרכש לו מיום הולדו עד אז, זה ששים ושל שנים (עמ' שג). יעקב הכריע - יקיים את מצוות אימו.

עתה הולך יעקב אל אביו אנוס כפוף ובוכה. אנוס בגוף כפוף בנפש ובוכה בשכל. יעקב חשב שיאבד בעקבות מעשהו את גופו נפשו ושכלו. אף כי ידע על פי דברי אמו

שלא ירע לו כל רע ("עלי קללתך בני") אך לא הובטח לו שלא יאבד את מעלותיו למרות כל זאת הפקיר יעקב את הכל למען קיים את מצוות אמו. בהחלטתו זו הצליח יעקב לדבוק בכל מעלותיה של רבקה שרכשה עבור נפשה, גופה ושכלה ואותה העניקה עתה ליעקב בנה. לא רק תמימות ושלמות ללא כל מאבק. מעתה בתוך יעקב קיים הכח להאבק, להלחם, להניע את הכל וקדש הכל לשם ה'. עם זאת לא איבד יעקב את מידותיו הקודמות כי כל מה שאדם נותן בעבור מצווה, זוכה בעבור זה לתוספת מרובה מאותו מין שהפקיר בעבור המצווה. עבור קיום המצווה זכה לכל אלה ביתר שאת ובתוספת מרובה אפילו לזרעו אחריו על - כך כל ישראל הם חלק ה' וזוכים למה שכתוב: "ואתם הדבקים בה' אלוקיכם חיים כולכם היום".

יש להבין כיצד יעקב איש האמת יכול להכניס את ידו לתוך אש השקר ולהוציאה שלמה ללא רבב ואף לרכוש מעלות נוספות? על כך עונה השמ"ש (עמ' שיד) שיעקב איש האמת היה משומר מכל שמץ של דבר שקר וכולו היה לשמא להקב"ה בלי שום תערובת צורך ותועלת עצמית כלל הסכים לעשות כדברי רבקה אמו והכניס עצמו בסכנה בסכנה בשביל כבוד אם וע"כ מפני שהיה נקי לגמרי מכל נגיעה לא היה שום חשש שתדבק בו מדת השקר וע"כ עשה והצליח. במעשהו זה הצליח יעקב להכניס את הערמוניות והעורמה לקדושה. נראה שכח זה הוריש יעקב לבניו שיהיה בכוחם ליטול את היצה"ר לעבודת אלוקים בכל לבבך שענינו בשני יצריך ומדה זו נוהגת בישראל עד שיהפך הכל לקדושה ויגיע התיקון הכללי כמו שחזה ישעיהו: "ושעשע יונק על חור פתן... לא ירעו ולא ישחיתו בכל הר קודש" (ישעיהו יא).

3. יעקב אביו

"וישב יעקב בארץ מגורי אביו בארץ כנען" (בראשית).

מפרש רש"י:

"ביקש יעקב לישב בשלווה קפץ עליו רוגזו של יוסף, צדיקים מבקשים לישב בשלווה, אמר הקב"ה לא דיין לצדיקים מה שמתוקן להם לעוה"ב אלא שמבקשים לישב בשלווה בעוה"ז".

השמ"ש בעיונו לפרוש רש"י מרחיב (עמ' ס"ג) ודבק בשיטתו האומרת שהאבות באו לתקן את העולם ולרומם אותו.

1. החל ממקור זה יובאו כל הציטטות מחלק ב של פרוש השמ"ש, לספר בראשית.

יעקב אבינו לא ביקש ח"ו שכר על עבודתו בעולם עד כה לא היתה כוונתו להתענג בתענוגים בשר ודגים. אלא ביקש יעקב לראות בחייו את חיי העולם הבא שלו מצד זה שעד עתה עבר מכשולים רבים ועצומים ויצא שלם מכולם שלמות זו יצרה הרגשה של שלווה העולם הבא בתוך חיי העוה"ז שלווה של צדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהם ונהנים מזיו השכינה.

אלא ממשיך השמ"ש ואומר שהצדיקים סובלים בחייהם שתי גלויות, גלות אחת היא גלות הנפש בתוך הגוף (שהרי הגוף זר ואחר לנפש והמצאותה במקום שאינו טבעי לה הרי זו גלות), הגלות השניה היא המצאותם העוה"ז.

גלויות אלה של הצדיקים - מטרה להם והיא תיקון העולם באופן כזה שכל ימי חייהם הם מושכים לתוכם את כל האורות שבעולם ומנקים אותם כאשר יסיימו את התפקיד הנועד להם הרי מסתלקים לעולם שכולו טוב ומקבלים שכר עבור עבודתם בעוה"ז.

יעקב עם כל השלמות שהשיג בעוה"ז הרי זו שלמות עצמית שרכש עבור נשמתו. אלא שיעקב שיך לאותה שרשרת המובילה לגלות "בארץ לא להם" כפי שראה אברהם בחזון ברית בין הבתרים יצחק הוא ראשית הגלות ויעקב הוא המשכה במצרים.

יעקב בשלמותו הנפשית הרוחנית היה יכול בעודו יושב בארץ כנען למשוך את גלות מצרים לארץ כנען באופן כזה שהירידה למצרים בסוף התהליך היתה מתרחשת בהדרגה במשך זמן ארוך ובמתינות. כל זה היה יכול להיות אילולא ביקש יעקב לישוב בשלווה אלא עתה שהופיע המהלך ע"י הנהגת יעקב, "קפץ עליו רוגזו של יוסף" ע"כ השתמש הכתוב במילה רוגז המציין מהלך מידי, מהיר שלא ע"פ הסדר המתוכנן.

רוגז זה גם שינה את המציאות שאילולא שלווה יעקב לא היו ישראל יורדים למצרים אלא ממשיכים את גלותם בארץ כנען, כפי שהתחיל בזה יצחק ויעקב המשיך אחריו, וחזון אברהם היה קל יותר וממנו היתה גם צומחת הגאולה קמעה קמעה כאילת השחר שבקעה אורה. עתה משהשתנה המהלך גם המציאות באופן מימוש הנבואה השתנתה.

במקום אחר (עמ' קח) מאיר השמ"ש את הסוגיה הזו באור אחר ומשלים. יעקב אבינו ע"פ המחשבה הראשונית היה אמור לחלק את גזרת ברית בין הבתרים בינו לבין עשיו באופן כזה שיעקב היה ממרק את מידותיו ע"י גרות בארץ לא להם וזאת מפני שמידתו "עשה טוב" ואילו עשו היה ממרק עצמו ע"י עבדות

עינוי מפני שמידתו - "סור מרע". אם מחשבה זו היתה יוצאת לפועל הרי בהליכת יעקב לבית - לבן לישא אישה היתה מתקיימת הגזרה להיות בארץ לא להם (שהרי לא נאמר לאברהם שהגרות חייבת להיות במצרים, גם חרן יכולה להחשב כארץ ניכר בהיותה מלאה כשפים ועוננים) בני עשו היו סובלים את חלקה השני של הנבואה.

אלא שעשו בחר ברע ולא נתן את עצמו להשלמת מידותיו ע"כ זכה יעקב בכל הברכות אך חוייב בכל העבודה של השלמת הסור מרע ועשה טוב שהם מנת חלקו שלו ומנת חלקו של עשו.

בהיות יעקב בבית מדרשם של שם ועבר רכש את הכוח להיות מוכשר להלחם גם ברע מבחינת השלמת מידותיו של עשו. עם כוחות אלו ומצויד בשלמות הראויה פנה לגלות לבית לבן ולהתמודד עמו.

כבר בבית לבן מצא יעקב את עצמו מממש את כל חלקי חזון אברהם שהרי גם חי בגלות וגם סבל עינויים כפי שיעקב עצמו מעיד "הייתי ביום אכלני חורב וקרח בלילה ותדד שנתי מעיני" ונוסף לזה הפחד הקבוע מעשו שהבטיח להרגו. לאחר שיצא יעקב מחרן הגיע יעקב שלם. שלם בכל מיני השלמות וביקש לישב בשלוה.

באריכות רבה מנתח השמ"ש את עצם ירידת יעקב בעצמו למצרים כחלק מהאמצעי לשמירת עם ישראל בגלות לא להם בסביבה עויינת לגופם ונפשם הנוגדת באופן קיצוני ומהותי להווייה הישראלית כפי שהולכת ומעוצבת ע"י שלשת האבות. השמ"ש מבאר (עמ' קיז) שלולא היה יעקב עצמו יורד למצרים היתה הגלות עצמה קשה עוד יותר ע"כ היה הכרחי שיעקב הוא זה שבו תתחיל מצד ועבדום ועינם.

אך כאן נתקלת המציאות בבעיה שהרי יעקב שהשלים עצמו מכל מיני השלמות אפשריות, אי אפשר לו להתקרב למצרים שהיא סמל כל הפחיתות שבעולם כיצד זה אפשרי להכניס קודש קודשים לתוך טומאת מצרים אשר בשר חמורים בשרם? באופן אחר נוכל לומר שיעקב חייב לרדת למצרים מצד העזרה לבניו ומצד שני אי אפשר שיעקב ירד מצרים מצד שלמות עצמו.

ע"כ מצא הקב"ה ביעקב פגם קל שבקלים ואף נבאר שפגם זה לא היה מצד יעקב אלא מצד שנדחף אליו ע"י הקב"ה כדי שיביא הדבר את יעקב לרדת מצרים. פגם זה הפוגם בשלמות, יכול למשוך את יעקב למצרים.

זהו פגם הדיבור. יעקב גוער ביוסף לאחר אמירת החלומות כפי שאומר הכתוב: "ויגער בו אביו". הרי לגערה זו אין מקום שכן יעקב הבין שהחלומות שנאמרו ע"י יוסף דברי נבואה הם ואינם דברי שטות ח"ו ולא היה מקום מצד יעקב לגעור ביוסף אף כי אולי היתה כוונתו לשכח את כעס האחים. (ראה קכח).

עתה לאחר שהתגלה פגם בדיבור, גרם הקב"ה ליעקב שיאמר דבר בטלה, כפי שאומר הכתוב על יעקב שפנה אל האחים בתרעומת: "למה הרעותם לי להגיד לאיש העוד לכם אח" (בראשית מג, ו). ומאחר ולא היה בענין זה רעה, הרי שדברי יעקב היו לבטלה.

צערן של יעקב על חסרון יוסף גרם לו לכל זה, ומתוך חוסר השלמות של הצער נולד חוסר השלמות שבדיבור.

עתה לאחר שהקב"ה זימן ליעקב מכשלה שכזו פתוחה הדרך ליעקב לרדת למצרים באופן כזה שהגלות תהיה קלה יותר לבניו.

לענין המכשלה הזו חייבים להציג את הצד השני ואולי ההפוך שבחינוכו של יעקב. זאת מסביר השמ"ש (עמ' פד). האבות רכשו מעלות גדולות ועצומות ותיקנו תיקונים רבים בתוך הבריאה.

אברהם אבינו תיקן את העולם מגילוי עריות מצד קדושתו.

אברהם אבינו תיקן את העולם מעבודה זרה בהקרבת עצמו לעולה.

4. יעקב ויוסף

כבר פרשנו שיעקב ישב בבית מדרשם של שם ועבר 14 שנים כדי להשלים את מידותיו של עשו שעברו אליו לאחר שעשו פרש מהמרוץ המיועד לבני יצחק בשלמות העולם.

השמ"ש (עמ' קי) מברר את דברי רש"י האומר על הפסוק: "כי בן זקונים הוא לוי" - שכל מה שלמד משם ועבר מסר דווקא ליוסף.

ויש לברר מדוע זכה יוסף במה שלא זכו שאר אחיו?

מדוע נדחה לוי או יששכר מלימוד תורה הרי שניהם קבלו ברכת תורה. יש לומר שלימודו של יעקב התחלק לשתי תקופות התקופה הראשונה היא התקופה שלפני בריחתו מבית הוריו והתקופה שניה שנמשכה יד' שנים היתה בין יציאתו מבית יצחק ועד בואו לבית לבן.

את לימוד התורה בקרב בניו חילק יעקב באותו אופן. את תורתו מהתקופה

הראשונה לימד יעקב לכל השבטים וכולם זכו בה והרי היא - "ועשה טוב".

את תורתו מהתקופה השניה נתן יעקב ליוסף בלבד והיא התורה של - "סור מרע", שאר האחים יזכו בתורה זו באמצעות יוסף. אולי אפשר לומר שאין זו פחיתות בשאר הבנים שלא זכו לתורה זו שהרי אין הם זקוקים לה כפי שבתחילה גם יעקב לא היה זקוק לה. עתה חיפש יעקב המשך לאותה תורה ומצא את יוסף ראוי לה מצד הכוח הטמון בו.

מעתה צריך יוסף לשאת בעול הצרות הכלליות והפרטיות כדי שבאופן זה יושלם עם ישראל. את הסימן, האות וההיכר לעול זה עשה יעקב בדמות כותונת הפסים.

השמי"ש מביא את דברי הגמרא במסכת שבת (דף י):

"בשביל משקל שני סלעים מילת שנתן יעקב ליוסף וכו' נתגלגל הדבר וירדו אבותינו למצרים". (עמ' קיב).

היה אפשר לחשוב, כדברי פרושים רבים שיעקב טעה בזה שיצר הבדל מעמדות בביתו בין האחים והשנאה גרמה לפרוד והפרוד גרם לגלות.

לא כך מפרש השמי"ש. לשיטת השמי"ש כותונת הפסים לא היתה ח"ו טעות בהבנת יעקב את מערכת היחסים בין בניו. הכותונת הינה בגד הכרחי ומחויב מצד שלמות משפחתו וקרוב היעד האלוקי המובטח להם. הרי אמרנו שיוסף נבחר מכל האחים להלחם בצד הרע והרחקתו מתוך כך דרושים לו הכוחות והכלים לממוש תפקידו.

הכותונת היא הסמל לתפקידו אך גם כלי הכרחי להצלחתו

המלה פסים מורכבת מ - 4 אותיות המרמזות על 4 גלויות שיבואו על ישראל

פ - גלות בבל עליה נאמר "מנא מנא תקל ופרסין" כפי שפטר דניאל.

ס - גלות פרס היא הגלות שכולה נסתרת.

י - גלות יוון.

ם - גלות אדום היא מדין.

יוסף הלוּבש את כותונת הפסים הרי זה אות שיהיה מנהיג בבית ובשדה וזה עצמו מביאו לסבול 4 צרות ואילו לא היה עושה יעקב ליוסף את כותונת הפסים לא היה יוסף נושא לבדו בסבל זה.

נוכל להסיק מכל זאת כי גם אם היה יעקב יודע שדווקא הכותונת יוצרת ריב וקינאה בין האחים לא היה יעקב יכול להמנע מעשייתה ומנתינתה ליוסף שהרי עתיד אופן גלות מצרים תלוי בכותונת זו.

5. יוסף ואחיו²

מכירת יוסף ע"י האחים היא שיא הביטוי למאבק שמתרחש מתחת לפני הקרקע בין יוסף לאחיו בדבר השליטה השליטה על האחים מבחינת הבכורה והאחרות. מסתבר שאחיה לא היתה יכולה להתקיים בבית יעקב מצד שאסור לה להתקיים. שהרי אחיה כפי שמפרש השמ"ש (עמ' צג, פח) היתה גורמת שלא היו יכולים כ"כ בנקל להיות מובדלים מיוסף. חיי אחיה בבית יעקב היו יוצרים מציאות בלתי אפשרית שבה יוסף "בולע" בכוח אישיותו ומידותיו השלמות את כל האחים לא היה כל אח ואח יכול לתרום לאופי הלאומי של עם ישראל את תכונות נפשו המיוחדות לו שאינם נמצאות אצל זולתו. ע"כ היתה העצה שתהיה שינאה ביניהם, פרוד לבבות זה יצר ריחוק בין האחים ליוסף וחוסר שליטה מוחלטת שלו עליהם כך יקבל עם ישראל את אופיו לא איחוד כל הכוחות וטישטושם אלא יחוד הכוחות והבלטת היתרון שבכל אחד באופן כזה תעוצב דמותו של עם ישראל ללא "סיכון" שיוסף יטשטש את כוחותיהם של אח

כאן המקום להביא את הסברו של השמ"ש לחטאם של האחים כפי שהמדרש בפרשה פד' מביא שהיו חשודים על אבר מן החי והיו תולין עיניהם בבנות הארץ והיו מזלזלים בבני השפחות. מסביר השמ"ש (עמ' קכ) בעקבות נושאי כליו של רש"י שלא היה באחים באמת חטאים אלה כפי שמדייק המדרש עצמו באומרו שהיו חשודים על...חשודים בלבד מבלי שהחטא אכן היה בהם.

אלא שעל פי רוממות מעלתם וקדושתם נראה שהיה בהם חטא ויוסף היה סבור שהם עוברים על "והייתם נקיים מה' ומישראל" ע"כ הביא את דיברתם רעה. מתוך כך אפשר אפילו להגיד שחטאו של יוסף היה גדול מחטאם שכך חשד בהם הדבר שלא היה בו ממש ע"כ אומר השמ"ש (עמ' קכב) שיוסף ביב חייב לשלם על טעותו ולמרק עצמו וכך היה במצרים.

על אבר מן החי כתוב שציווה לטבוח טבח להכין
על שהיו תולים עיניהם בבנות הארץ כתוב בנות צעדה עלי שור
על שהיו פוגמים בכבוד בני השפחות כתוב (עפ' פרוש רש"י) חשש יוסף מפני
כלימת אחיו כשהוועדו במצרים.

2. חלק זה במאמר אף כי מתייחס לתולדותיו של יעקב ולא ליעקב עצמו כמעורב ישירות במאורע הרי היא תוצאה של אופן ניהול בית יעקב בתוך התא המישפחתי.

ה. סכום המאמר

מאמר זה ע"פ תורתו של השם משמואל מצייר את דמותו של היהודי ההולך ונבנה מתוך דורות ארוכים של מאבקים והתמודדויות. כל מאבק והתמודדות מחשלים, מגבשים ומעדנים את רוחו ונשמתו. כל דור מטביע את חותמו על אישיותו של היהודי. יסוד היסודות של חותם זה הם שלושת האבות, המעצבים במעשיהם ובתכונות נפשם את דמות היהודי לדורי דורות. כל אחד מהאבות הקדושים בנה את אישיותו ומידותיו והעניק אותם לבא אחריו, שגם הוא הוסיף את שלו עד ליצירת הדמות השלמה. תכונות כמו התחשבות, חסד, דין, אהבה, אמונה, בטחון ועוד. לעיתים תכונות הפוכות או סותרות, וכמו שעוצבו התכונות כך נקבעו הכללים - לשימוש בכל תכונה בזמן הראוי לה, באופן ובמינון הראוי כדי שיעשה הכל ע"פ הדבקות במידותיו של הקב"ה, כך מצאנו את שרה נותנת את הדין שבחסד ואילו אברהם את החסד שבדין.

יצחק עולה תמימה חי בעולם תמים אך מאמין בבנו עשו, איש ציד, המלסטם את הבריות וצד את אביו, ואילו רבקה בת רשע ואחות רמאי דבקה דווקא בבנה יעקב איש תם יושב אוהלים שכל כולו אהבת תורה ויראת שמים, אף הוא נדרש לרמות את אביו ולתפוס באומנות לא לו.

גם יעקב לא ראה שלמות בחייו ועמד במרכז מאבקים בין נשיו בין בניו עד ירידה לגלות.

בתום הגלות המצרית יצא העם ממצרים אל מולדתו החדשה, העם שתכונות נפשו עוצבו במהלך הדורות מיחידים למשפחה ממשפחה לעם.

לא היה זה בית ספר המקנה חינוך מסודר וממוסד, היה זה בית ספר של החיים, חינוך מעשי העובר ממידות ה' אל אבות האומה שבחיי היום-יום הפנימי והשרישו תכונות אלו, עד שנעשו חלק מהם וכך עברו לדורות הבאים.

אנו בני בניהם חוקרים בנפשנו את מידותיהם של האבות במטרה להבין את השלמות שאליה הגיעו אבותינו הקדושים, ולהדבק בהם.